

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یازدهم، شماره سوم (پیاپی ۴۱)، پاییز ۱۴۰۱

شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی X۴۷۶-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۱۳۸-۱۲۳ مقاله پژوهشی

نقش تسهیلات کمیته امداد امام خمینی (ره) بر معیشت پایدار زنان روستایی سرپرست خانوار در استان کرمانشاه

نسرین جلیلیان؛ دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

یاسر محمدی*؛ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۲/۱۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۵/۲۷

چکیده

یکی از راه‌های مقابله با کاهش فقر و بهبود معیشت به ویژه در بین زنان روستایی سرپرست خانوار، تامین مالی خرد آنها در قالب اعطای تسهیلات خودکفایی و اشتغال‌زایی از طریق نهادهایی مانند کمیته امداد امام خمینی (ره) است. این پژوهش با هدف مطالعه نقش وام‌های اشتغال‌زایی بر معیشت پایدار زنان روستایی سرپرست خانوار انجام شد. پژوهش، از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی و از نظر هدف از نوع مطالعات کاربردی است. همچنین به لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع تحقیقات پیمایشی و از نظر شیوه تحلیل داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری این تحقیق، زنان روستایی سرپرست خانوار که تحت پوشش کمیته امداد در دهستان هرسم، شهرستان اسلام‌آباد غرب در استان کرمانشاه بودند که ۱۰۰ نفر از این زنان انتخاب و به صورت سرشماری بررسی شدند. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته، جمع‌آوری شد که روایی آن با نظر متخصصان و پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد تایید قرار گرفت. تحلیل داده‌ها در محیط نرم‌افزار IBMSPSS انجام شد. نتایج نشان داد که دو گروه زنان سرپرست خانوار بهره‌مند و بی‌بهره از وام‌های اشتغال‌زایی کمیته امداد، از نظر وضعیت معیشت پایدار روستایی، تفاوت معنی‌داری باهم داشتند و زنان بهره‌مند، مخصوصاً در بعد سرمایه مالی و سرمایه فیزیکی وضعیت معیشت بهتری داشتند. همچنین در بین زنان بهره‌مند از وام‌های خودکفایی نیز کسانی که از میزان وام‌های دریافتی و دوره بازپرداخت آنها رضایت داشته و همچنین در دوره‌های مهارت‌آموزی جهت ایجاد شغل شرکت داشتند، از سطح معیشت پایدار بالاتری برخوردار بودند.

واژگان کلیدی: توسعه روستایی، وام‌های اشتغال‌زایی، معیشت پایدار، زنان سرپرست خانوار، کرمانشاه.

* y.mohammadi@basu.ac.ir

(۱) مقدمه

در شرایط کنونی موضوع اشتغال یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی در کشور است که مقابله با بیکاری، حداقل برای جلوگیری از گسترش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی ضروری است (رزمجو و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). جوامع روستایی امروزه عمدتاً با ویژگی‌هایی مانند فقر اطلاعاتی، مهارت‌های پایین، فرهنگ کارآفرینی ضعیف و نابرابری‌های قومی و قبیله‌ای رو به رو هستند که آن‌ها را از سایر جوامع متمایز می‌کند (Cranwell et al, 2005: 57)، این مسئله در رابطه با خانوارهای فقیر روستایی بیشتر حائز اهمیت است. در واقع افراد جامعه روستایی و بالاخص افراد گروه‌های کم درآمد و خانوارهایی که تحت حمایت نهادهای دولتی هستند با مسائل و مشکلات بیشتری درگیر هستند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۹). در بین این گروه‌ها نیز زنان بیش از مردان در معرض فقر و تبعیض جنسیتی قرار داشته و بیش از مردان نیز نسبت به بیکاری آسیب‌پذیرترند (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۸). زنان سرپرست خانوار نیز به عنوان قشری با آسیب‌پذیری بسیار بالا به دلایلی چون طلاق، فوت، اعتیاد و از کارافتادگی همسر طبقه‌بندی می‌شوند (افشانی و فاتحی، ۱۳۹۵: ۱۹). مطالعات نشان می‌دهد که یکی از مهمترین اهداف توسعه اقتصادی، اشتغال‌زایی و توانمند کردن افراد است (حیدری مکرر و همکاران، ۱۳۹۱: ۲)، که مهمترین ساز و کار و ابزار آن کارآفرینی و فعالیت بخش خصوصی و غیررسمی اقتصاد است که می‌تواند تأثیر زیادی در کاهش میزان بیکاری داشته باشد (چراغی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۴). در این راستا یکی از نهادهایی که سعی در کاهش مشکلات اقشار کم درآمد، با استفاده از تامین مالی برای خود اشتغالی و کارآفرینی بویژه زنان سرپرست خانوار روستایی داشته، کمیته امداد امام خمینی (ره) است (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۵). کمیته امداد امام خمینی (ره) از بدو تأسیس، توانمندسازی محرومان را از طریق ایجاد اشتغال در قالب طرح‌های خودکفایی در برنامه خود قرار داده است (محمدخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۶).

استراتژی اعتبارت خرد که در سال‌های اخیر برای از بین بردن فقر و کاهش بیکاری در کشورهای مختلف مورد توجه قرار گرفته است (فاعیت و خاقانی، ۱۳۹۰: ۲۳)، توسط نهاد کمیته امداد از طریق وام‌های خودکفایی و اشتغال‌زایی در جریان است. اهمیت این اعتبارات برای تامین مالی کسانی است که اشتغال غیر کشاورزی بویژه برای گروه‌های کم یا فاقد زمین که برای تامین نیازهای زندگی درآمد کافی ندارند، از اهمیت زیادی برخوردار است (آگهی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸۲). همچنین کسب و کارهای کوچک که از طریق تامین مالی به وجود می‌آیند، یک منبع نوآوری در محصولات و خدمات هستند. از طریق ایجاد کسب و کارهای کوچک، سرمایه‌گذاری‌ها و پس‌اندازهای محلی افزایش می‌یابند و استفاده از منابع محلی تشویق می‌شود (Mohapatra et al, 2007: 169). بنابراین می‌توان گفت تامین اعتبار خرد به عنوان یکی از راهبردهای عملی و جذاب برای دسترسی فقرا به اعتبار و در نتیجه کاهش فقر و تامین معیشت پایدار تلقی می‌شود (Bhuiyan et al, 2012: 179).

معیشت پایدار به عنوان یک برنامه مهم و اساسی برای تضمین توانایی‌ها، دارایی‌ها و فعالیت‌های مورد نیاز برای زندگی در دنیای کنونی است که بتواند با استرس و شوک‌های خارجی کنار بیاید، بهبود یابد و

توانایی‌ها و دارایی‌های خود را اکنون و آینده حفظ یا تقویت کند (David and Jonathan, 2009). مطالعاتی مختلفی نشان داده‌اند که معیشت پایدار خانوار روستایی در گرو دستیابی به منابع مالی برای ایجاد طرح‌های اشتغال‌زایی و توانمندسازی است. چنانچه که صرامی فروشانی و همکاران (۱۳۹۱: ۲) عنوان کردند که عواملی همچون سرمایه اجتماعی، توانمندی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، درآمد، پس-انداز، سیاست‌های حمایتی، نقش مردان و سطح تحصیلات، ۶۰ درصد از تغییرات معیشت پایدار را تبیین می‌کند و اثر مثبت و مطلوبی بر معیشت خانوارهای تحت پوشش پروژه‌های اشتغال‌زایی داشته است. اما هیچ کدام از این مطالعات به بررسی نقش وام‌های اشتغال‌زایی بر معیشت پایدار زنان روستایی سرپرست خانوار نپرداخته است. که این اهم ضرورت بررسی این موضوع در مطالعه را می‌رساند. بنابراین هدف از این مطالعه نقش وام‌های خودکفایی و اشتغال‌زایی کمیته امداد امام خمینی (ره) بر معیشت پایدار زنان روستایی سرپرست خانوار می‌باشد.

۲) مبانی نظری

نهادهای عمومی غیردولتی که به منظور حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه به وجود آمده‌اند، نقش زیادی در ایجاد تحرک، شکل‌گیری و حتی کمک مالی برای حمایت سودمند از فقرا و مستضعفین داشته و در شکل‌گیری کارآفرینی اجتماعی تأثیر گذارند (کرمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲). کمیته امداد امام خمینی به عنوان یک نهاد عمومی که برای یاری نمودن محرومان، مستضعفان و امداد درمندگان و آسیب‌دیدگان ایجاد شده، اهدافی چون کمک به خوداشتغالی در قالب طرح‌های اشتغال‌زایی و خودکفایی را دنبال می‌کند (محمدخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۶). یکی از فعالیت‌های اساسی کمیته امداد امام خمینی (ره)، انجام فعالیت‌هایی است که به ایجاد علاقه و استقبال از کار منجر می‌شود به نحوی که افزایش حجم، روحیه خوداتکایی و اعتماد به نفس را به دنبال دارد. هدف این فعالیت‌ها نیز کمک به درآمد خانوارها و ایجاد مشاغل مکمل جهت بهبود رفاه خانوارهای تحت پوشش است (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۵). از جمله طرح‌های در دست اجرا در نهاد کمیته امداد طرح‌های اشتغال‌زایی و خودکفایی است، که شامل فعالیت‌های تولیدی، خدماتی و یا اقتصادی هستند که با شرایط و ضوابط مشخص به صورت انفرادی، خانوادگی و جمعی برای ایجاد یا توسعه اشتغال و خودکفایی مددجویان از طریق پرداخت تسهیلات مالی اجرا می‌گردد. مبلغ تسهیلات پرداختی از مبالغ خرد جهت طرح‌های کارانگیزی و حداکثر تا سقف ۲۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال جهت طرح‌های خودکفایی متغیر می‌باشد (امیدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۵). به عبارتی این تسهیلات اعطایی تاثیراتی مختلفی را بر ابعاد معیشت پایدار دارد و در نهایت منتج به بهبود معیشت پایدار می‌گردد.

برای نخستین بار مفهوم معیشت پایدار در مطالعات رابرت چمبرز و موسسه مطالعات توسعه در دانشگاه ساسکس نمایان شد (Timalsina, 2007: 27). مفهوم معیشت پایدار به طور گسترده‌ای در ادبیات توسعه مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما تعریف واحدی از آن وجود ندارد و هریک از سازمان‌ها و افراد مختلف تعریف خاصی از آن ارائه کرده‌اند (Krantz, 2001:8). مهمترین تعریف معیشت پایدار را

کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه (WCED) تحت عنوان ایمنی معیشت ارائه کرده است. طبق این تعریف: معیشت تحت عنوان ذخایر کافی غذا و پول نقد که لازمه برطرف نمودن نیازهای اساسی است، شناخته می‌شود. این امر به تضمین مالکیت یا دسترسی به منابع و فعالیت‌های درآمدزا بر می‌گردد و متشکل از ذخایر و دارایی‌ها برای خنثی کردن خطر یا بهبود منابع تولید در شرایط طولانی است (Shen, 2009: 18).

چارچوب معیشت پایدار، رویکردی مفهومی با هدف بهبود درک ما از معیشت مردم فقیر از راه توجه به پیچیدگی ذاتی فقر، ارزیابی عوامل مختلف، محدودیت‌ها و فرصت‌هاست که در نهایت راهبرد معیشتی مردم در چارچوب آن شکل می‌گیرد (Donohue and Biggs, 2015: 392)؛ از این رو چارچوب رویکرد معیشت پایدار به توسعه و کاهش فقر مربوط است (Chilimo and Ngulube, 2011: 150) و یکی از رویکردهای تحلیلی جدید در زمینه توسعه روستایی است (دربان و همکاران، ۲۰۱۸: ۳۲۶). هر چند چارچوب‌های مختلفی برای تحلیل معیشت پایدار ارائه شده است، اما چارچوب پنج جزئی دپارتمان توسعه بین‌المللی یکی از مهمترین چارچوب‌های ارائه شده برای تحلیل معیشت پایدار است (Shen, 2009: 17). این چارچوب بر یک رویکرد مردم محور بر مبنای ۵ جزء کلیدی رویکرد معیشت پایدار تأکید می‌کند، این ۵ جزء کلیدی، دارایی‌های معیشتی (سرمایه‌های طبیعی، فیزیکی، اجتماعی، انسانی و مالی)، ساختارها و فرایندهای تحول‌زا (سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای سیستم)، آسیب‌پذیری (از قبیل شوک‌ها که بر دارایی‌ها و انتخاب‌های معیشتی قشر فقیر تأثیر منفی دارد)، نتایج معیشتی (پیامدها) و راهبردهای معیشتی می‌باشد (Wang et al, 2016: 129). به منظور تحقق معیشت روستایی در برنامه‌های توسعه پایدار روستایی، توجه به دارایی‌های پنجگانه معیشت پایدار (انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی و فیزیکی) جهت توفیق و تداوم برنامه‌های اجرایی ضروری است (Khosrozadyan et al, 2016: 150). دارایی‌های معیشتی شامل دسترسی خانوار به منابع معیشتی خاص خانوار برای درگیر شدن در راهبردهای مختلف معیشتی است (Dehghanipour, 2014: 117).

دارایی‌های معیشتی شامل ۵ نوع سرمایه اصلی می‌باشند. معیشت دربردارنده توانمندی‌ها، سرمایه‌ها (ذخایر، منابع در دسترس) و فعالیت‌های ضروری برای زندگی می‌باشد (Anriquez and stamoulis, 2007: 12). سرمایه‌های پنجگانه معیشت پایدار روستایی شامل مولفه‌های زیر می‌باشد:

۱. سرمایه‌های طبیعی: دسترسی به منابع آبی و زمین و باغ
  ۲. سرمایه فیزیکی: راه‌های ارتباطی، زیرساخت‌ها، دسترسی به وسایل ضروری، دسترسی به وسیله نقلیه، دسترسی به انرژی، دسترسی به ابزارآلات کشاورزی، کمیت و کیفیت مسکن
  ۳. سرمایه انسانی: تحصیلات، مهارت، نوآوری
  ۴. سرمایه اجتماعی: اعتماد اجتماعی، مشارکت، همکاری، شبکه اجتماعی
  ۵. سرمایه مالی: درآمد، اشتغال، وام، پس‌انداز، تسهیلات مالی (Hinshelwood, 2003: 248).
- با توجه به مرور مطالعات صورت گرفته، دربان و همکاران (۱۴۰۱) نشان دادند که وضعیت معیشت پایدار خانوارهای روستایی سطح مطلوبی ندارد. صیامی و ستاروند (۱۴۰۰) در مطالعه خود ارائه تسهیلات

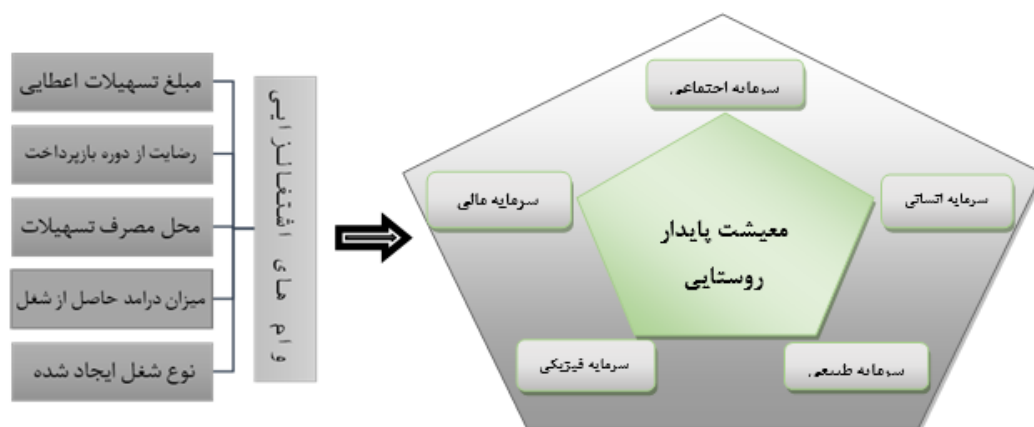
¹ World Commission on Environment and Development

و حمایت از خوداشتغالی زنان سرپرست خانوار را به عنوان موثرترین استراتژی است که می‌تواند به توانمندسازی مؤثرتر زنان سرپرستان خانوار و قدرت‌یابی آنها در تأمین معیشت پایدار و مدیریت مناسب‌تر خانواده‌های آنان کمک کند، مطرح کردند. پیرو مطالعات فوق‌شیری و لافمنجانی (۱۴۰۰) در مطالعه خود دسترسی به اعتبارات برای شروع کسب و کار خرد و اشتغال‌زایی را به عنوان عاملی مهم در بهبود معیشت پایدار روستاییان عنوان کردند. در خصوص موانع و محدودیت طرح‌های اشتغال‌زایی کمیته امداد امام خمینی جلیلیان و پاپزن (۱۳۹۸) عدم استفاده از تجربه موفق سایر افراد خودکفا قبل از اجرای طرح عدم وجود دانش تخصصی، نبود دوره‌های مهارت‌آموزی، نبود و یا کافی نبودن خدمات مشاوره‌ای و فنی و عدم وجود شبکه بازاریابی در منطقه و امکان ضعیف فروش و وجود قیمت‌های پایین محصول را عنوان کرده‌اند. محبوبی و همکاران (۱۳۹۷) مهم‌ترین فرصت‌های اشتغال‌زایی را ایجاد فرصت رشد و ارتقای شخصیت مددجویان و صیانت از نهاد خانواده معرفی کردند و مهم‌ترین تهدیدها نبود تعاونی‌های حمایت‌کننده از کسب و کارهای خانگی، واردات بی‌رویه محصولات مشابه با قیمت کمتر و عدم آشنایی مددجویان به روش‌های تبلیغاتی عنوان کردند. قنبری و همکاران (۱۳۹۶) امنیت شغلی، اقتصاد و درآمد، تثبیت جمعیت، توانمندی شغلی، کیفیت اشتغال، رضایت از وام، توسعه شغل‌های جدید و متنوع‌سازی فعالیت‌ها را از اثرات طرح‌های اشتغال‌زایی عنوان کردند. مطالعه عمادزاده و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند که تحصیلات و دوره آموزشی تخصصی اثری مثبت بر اشتغال داشته‌اند. توفیقیان و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه خود عنوان کردند که، توانمندسازی زنان بر اساس طرح‌های خودکفایی، بر پایه آموزش، کسب فنون، ایجاد انگیزه در چارچوب آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، مهارت‌های شغلی، تقویت روحیه خودباوری و نیز دریافت مشاوره‌های نوین شغلی متناسب با شرایط و مقتضیات نوع شغل استوار است. در نتایج مطالعه رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۲) کمیته امداد در تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی (مسکن) منجر به تغییرات معنادار در نزد مددجویان تحت پوشش شده است. نتایج مطالعه حیدری مکرر و همکاران (۱۳۹۱) نشان دهنده این است که ایجاد طرح‌های خودکفایی و اشتغال-زایی سبب بهبود وضعیت زندگی مددجویان روستایی شده است.

در تایید مطالعات داخلی با اشاره به مطالعه گوا و همکاران (۲۰۲۲) لزوم توجه به اشتغال‌زایی روستاییان برای افزایش انباشت سرمایه معیشتی، بویژه برای افراد کم درآمد و متوسط مبرم شده است. سارکار (۲۰۲۰) در مطالعه خود تنوع بخشیدن به مشاغل و کسب و کارهای خرد با استفاده از اعتبارات اعطایی را عامل مهمی در بهبود معیشت پایدار و رونق اقتصادی زنان سرپرست خانوار عنوان کرده است. آهاری و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه خود به نقش کلیدی زنان در معیشت پایدار خانوار روستایی اشاره کرده، با این حال عنوان کردند که زنان به عنوان یک قشر مهم در جوامع روستایی کمترین دسترسی را به منابع تولیدی، مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و تصمیم‌گیری دارند.

بوئیان و همکاران (۲۰۱۲) اشاره کردند که دستیابی به معیشت پایدار از طریق درآمد کافی حاصل از تاثیر وام‌های خرد، منجر به بهبود سلامتی، دسترسی به آموزش کودکان، افزایش مهارت، افزایش دارایی و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی می‌شود. همچنین صرامی فروشانی و همکاران (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای

خود تاثیر پروژه‌های اشتغال‌زایی زنان روستایی با اثرگذاری بر سرمایه اجتماعی، توانمندی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، درآمد، پس‌انداز، سیاست‌های حمایتی و سطح تحصیلات منجر مطلوب شدن معیشت پایدار خانوارهای تحت پوشش پروژه‌های اشتغال‌زایی می‌شود. شارما و وارما (۲۰۰۸) در مطالعه خود مشارکت زنان در فعالیتهای درآمدزا منجر به توانمندسازی زنان در ابعاد گوناگون می‌شود. مطالعه‌شن (۲۰۰۹) نشان داد که وام‌های خرد توانسته است به طور قابل توجهی به بهبود رفاه خانوارها از جمله افزایش درآمدشان داشته باشد و تأثیر قابل توجهی در امنیت اقتصادی (مدیریت مالی) داشته باشد. گیلور (۲۰۰۹) در مطالعه خود به کسب و کارهای خانگی و تاثیر مثبت آنها در پایداری معیشت خانواده و اجتماعات در مناطق روستایی اشاره می‌کند. موهاپارات و همکاران (۲۰۰۷) کسب و کارهای کوچک را به عنوان یک منبع نوآوری در محصولات و خدمات در نظر گرفتند، که از این طریق سرمایه‌گذاری‌ها و پس‌اندازهای محلی را افزایش می‌دهند و باعث استفاده از ظرفیت‌ها و منابع محلی می‌شود و در نهایت می‌توانند زمینه را برای بهبود معیشت خانوارهای تحت پوشش فراهم کند. در نهایت با توجه به مرور مطالعات صورت گرفته عوامل تاثیرگذار در معیشت پایدار روستایی را می‌توان در شکل ۱ خلاصه کرد.

شکل ۱. چارچوب مفهومی تحقیق

۳) روش تحقیق

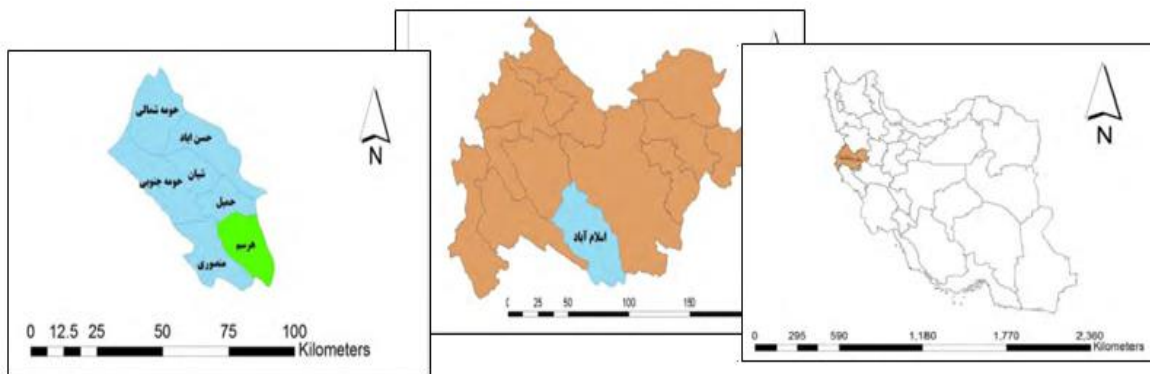
تحقیق حاضر، از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی بوده و از نظر هدف در زمره پژوهش کاربردی قرار دارد. از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها نیز از نوع تحقیقات میدانی و از نظر شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی-همبستگی به شمار می‌رود. جامعه آماری این تحقیق شامل زنان روستایی سرپرست خانوار دهستان هرسم در شهرستان اسلام‌آباد غرب در استان کرمانشاه که تحت پوشش نهاد کمیته امداد امام خمینی (ره) بودند که با استفاده از آمار گرفته شده توسط کمیته امداد امام خمینی تعداد ۱۰۰ نفر از این زنان شناسایی شده و برای پرسش‌نامه به آنها مراجعه گردید. ابزار اصلی برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها، یک پرسشنامه محقق‌ساخته مشتمل بر سه بخش که بخش اول آن به مشخصات دموگرافیکی افراد (سن، تحصیلات، مدت زمان تحت پوشش و...) اختصاص یافت. قسمت دوم

آن مرتبط با ویژگی‌های اعتبارات دریافتی و در نهایت قسمت سوم به سنجش معیشت پایدار در ۵ بعد سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، مشارکت، همکاری، شبکه اجتماعی)، سرمایه مالی (درآمد، اشتغال، وام، پس‌انداز، تسهیلات مالی)، سرمایه انسانی (تحصیلات، مهارت، نوآوری)، سرمایه فیزیکی (راه‌های ارتباطی، زیرساخت‌ها، دسترسی به وسایل ضروری، دسترسی به وسیله نقلیه، دسترسی به انرژی، دسترسی به ابزارآلات کشاورزی، کمیت و کیفیت مسکن) و سرمایه طبیعی (دسترسی به منابع آبی و زمین و باغ) اختصاص داشت. روایی پرسشنامه با استفاده از نظر متخصصان تایید و پایایی مقیاس‌های ابعاد مختلف معیشت پایدار خانوار روستایی نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد تایید قرار گرفت (جدول ۱). جهت تحلیل داده‌ها در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی از نرم‌افزار SPSS و آزمون t تست برای دو گروه مستقل شامل زنانی که اعتبارات را دریافت کرده بودند و زنانی که دریافت نکرده بودند، استفاده شد.

جدول ۱. مقادیر ضریب آلفای کرونباخ برای ابعاد معیشت پایدار

آلفای کرونباخ	تعداد گویه	ابعاد معیشت پایدار
۰/۷۹	۷	سرمایه مالی
۰/۷۵	۷	سرمایه انسانی
۰/۷۵	۱۱	سرمایه اجتماعی
۰/۷۴	۷	سرمایه فیزیکی
۰/۷۷	۸	سرمایه طبیعی

دهستان هرسم، در بخش حمیل با فاصله ۴۶ کیلومتری شهرستان اسلام‌آباد غرب و در استان کرمانشاه قرار دارد. این دهستان دارای ۲۴ روستا می‌باشد که با توجه به آمارهای موجود جمعیت این دهستان نسبت به دهه‌های پیشین به شدت کاهش یافته است، از دلایل عمومی این کاهش جمعیت می‌توان به مهاجرت خانوارها و مخصوصاً جوانان برای یافتن شغل، کاهش رونق کشاورزی بدلیل بی‌آبی و خشکسالی و عدم تبدیل آن در تقسیمات کشوری به بخش اشاره کرد. (جلیلیان و پاپزن، ۱۳۹۸: ۷۴). مردم این دهستان به زبان کردی صحبت می‌کنند و عمده درآمد مردم از فعالیت کشاورزی، دامداری و مرغداری و امور خدماتی است. شکل ۲ نشان دهنده نقشه محدوده مورد بررسی مطالعه حاضر است.

شکل ۲. نقشه موقعیت دهستان هرسم در شهرستان اسلام‌آباد غرب

(۴) یافته‌های تحقیق

طبق اطلاعات به دست آمده از بین زنان روستایی تحت پوشش، ۴۷ نفر وام اشتغال‌زایی دریافت نکرده بودند و ۵۳ نفر از این زنان وام اشتغال‌زایی دریافت کرده بودند. گزارشات حاصله از آمار توصیفی نشان دهنده این است که میانگین ماه‌های تحت پوشش این خانوار به ترتیب بهره‌مند و بی‌بهره ۴۲ و ۲۸ ماه است. همچنین میانگین سنی برای افراد بهره‌مند و بی‌بهره از دریافت وام به ترتیب ۳۵ و ۳۸ سال بود. تحصیلات بیشتر افراد هر دو گروه راهنمایی و میانگین اعضای خانواده در این افراد به ترتیب ۳ و ۲ نفر بود. میانگین درآمد ماهیانه این خانوار نیز به ترتیب ۱۰۰۰۰۰۰۰ و ۱۳۰۰۰۰۰۰ ریال می‌باشد (جدول ۲).

جدول ۲. آمار توصیفی ویژگی‌های فردی و اعتبارت دریافتی در بین دو گروه بهره‌مند و بی‌بهره از وام‌های اشتغال‌زایی

عدم دریافت اعتبارات			دریافت کننده اعتبارات			نام متغیر
میانگین	بیشترین	کمترین	میانگین	بیشترین	کمترین	
۲۸	۱۱۰	۲	۴۲	۲۵۸	۱۲	مدت زمان تحت پوشش (ماه)
۳۸	۵۲	۲۰	۳۵	۶۵	۳۵	سن (سال)
راهنمایی	لیسانس	بی سواد	راهنمایی	لیسانس	بی سواد	تحصیلات
۲	۵	۰	۳	۷	۰	تعداد اعضای خانواده
۱۳۰۰۰۰۰۰	۵۵۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰۰	۱۵۰۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰۰	میزان درآمد ماهیانه (تومان)
-	-	-	۱۳۶۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰۰	میزان وام دریافتی

طبق گزارش حاصل از جدول ۳ در بین زنان روستایی دریافت‌کننده اعتبارات از کمیته امداد امام خمینی (ره)، بیشترین میزان اشتغال ایجاد شده از طریق اعتبارات در زمینه دامداری بوده است. از بین کسانی که وام دریافت کرده‌اند ۳۵ نفر برای شروع شغل جدید و ۱۵ نفر برای سایر فعالیت‌ها از این اعتبارات استفاده کرده‌اند. ۴۶ نفر از زنان روستایی دریافت‌کننده اعتبارات، از دوره باز پرداخت وام رضایت داشتند و ۷ نفر ابراز نارضایتی کردند. همچنین ۳۶ نفر از آنها در کلاس‌های مهارت‌آموزی شرکت و ۱۷ نفر در این کلاس‌ها مشارکت نداشتند. در نهایت ۳۷ نفر از زنان روستایی دریافت‌کننده اعتبارات از کافی بودن مبلغ وام دریافتی رضایت داشتند و ۱۶ نفر نیز راضی نبودند (جدول ۳).

جدول ۳. توزیع فراوانی باسکویان بر مبنای شغل‌های ایجاد شده از طریق اعتبارات دریافتی

درصد	فراوانی	نوع شغل ایجاد شده
۴۵/۲۸	۲۴	دامداری
۲۴/۵۳	۱۳	پرورش طیور
۷/۵۵	۴	پرورش قارچ
۷/۵۵	۴	خیاطی
۵/۶۶	۵	قالی بافی
۵/۶۶	۵	آرایشگری
۱۰۰	۵۳	مجموع
۳۵	بله	ایجاد شغل جدید
۱۵	خیر	
۴۶	بله	رضایت از دوره باز پرداخت وام
۷	خیر	
۳۷	بله	رضایت از کفایت مبلغ وام
۱۶	خیر	
۳۶	بله	گذراندن دوره مهارت آموزی
۱۷	خیر	

نقش دریافت وام‌های خودکفایی و اشتغال‌زایی کمیته امداد بر وضعیت معیشت خانوار روستایی

در این قسمت، رابطه بین دریافت و عدم دریافت اعتبارات بر معیشت پایدار توسط آزمون t مستقل سنجیده شد. نتایج نشان داد که اختلاف معنی‌داری بین متوسط وضعیت معیشت در بین زنان روستایی بهره‌مند و بی‌بهره از اعتبارات کمیته امداد وجود دارد. بنابراین با توجه به اینکه میانگین عدد معیشت در گروه دریافت‌کنندگان اعتبارات کمیته امداد بطور معنی‌داری بالاتر از گروهی بود که اعتبارات را دریافت نکرده بودند، لذا می‌توان گفت که از لحاظ سطح معیشتی دریافت وام اشتغال‌زایی موجب بهبود معیشت زنان روستایی سرپرست خانوار تحت پوشش شده است (جدول ۴).

جدول ۴. مقایسه میانگین معیشت پایدار در بین دو گروه زنان بهره‌مند و بی‌بهره از وام‌های خودکفایی کمیته امداد

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی	میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری
معیشت پایدار روستایی	دریافت وام‌های خودکفایی	۵۵/۳۶	۳/۳۰	۰/۰۰۰
	عدم دریافت وام‌های خودکفایی	۴۹/۲۲		

نتایج آزمون t مستقل در بین زنان بهره‌مند و بی‌بهره از دریافت تسهیلات بر روی ابعاد معیشت پایدار (جدول ۵) نشان دهنده این است که بین دو گروه زنان اختلاف معنی‌داری از نظر بعد مالی و فیزیکی وجود دارد. اما طبق نتایج گزارش شده در بعد طبیعی، اجتماعی و انسانی در بین دو گروه زنان بهره‌مند و بی‌بهره اختلاف معنی‌داری وجود ندارد. بنابراین می‌توان گفت آن دسته از زنان سرپرست خانواری که وام‌های خودکفایی و اشتغال‌زایی را دریافت کرده‌اند از لحاظ مالی و فیزیکی از سطح بهتری

نسبت به کسانی که تسهیلات را دریافت نکرده‌اند، قرار دارند. اما در ابعاد طبیعی، انسانی و اجتماعی هر دو گروه بهره‌مند و بی‌بهره در سطح یکسانی قرار داشتند و تفاوت انچنانی مشاهده نشد.

جدول ۵. مقایسه میانگین بین ابعاد معیشت پایدار در بین دو گروه زنان بهره‌مند و بی‌بهره از وام‌های خودکفایی

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی	میانگین	مقدار t	سطح معنی‌داری
سرمایه مالی	دریافت وام‌های خودکفایی عدم دریافت وام‌های خودکفایی	۹/۰۷ ۷/۶۱	۳/۴۸	۰/۰۰۱
سرمایه فیزیکی	دریافت وام‌های خودکفایی عدم دریافت وام‌های خودکفایی	۱۰/۲۱ ۸/۰۹	۳/۴۱	۰/۰۰۱
سرمایه طبیعی	دریافت وام‌های خودکفایی عدم دریافت وام‌های خودکفایی	۸/۲۵ ۸/۱۷	۲/۵۳	۰/۰۰۱
سرمایه اجتماعی	دریافت وام‌های خودکفایی عدم دریافت وام‌های خودکفایی	۱۴/۲۰ ۱۲/۱۷	۲/۳۸	۰/۰۰۱
سرمایه انسانی	دریافت وام‌های خودکفایی عدم دریافت وام‌های خودکفایی	۱۲/۶۲ ۱۲/۲۸	۰/۵۲	۰/۰۰۱

نتایج آزمون t مستقل در بین زنان سرپرست خانواری که وام اشتغال‌زایی را دریافت کرده بودند و از دوره بازپرداخت تسهیلات و میزان کفایت وام دریافتی ابراز رضایت داشتند با زنانی که از این دوره بازپرداخت وام رضایت نداشتند و مبلغ وام را ناکافی می‌دانستند، اختلاف معنی‌داری از نظر وضعیت معیشت پایدار مشاهده شد. از طرفی بین آن دسته از زنانی که با استفاده از مبالغ وام دریافتی توانسته‌اند یک شغل تازه را ایجاد کنند و زنانی که این وام‌ها را صرف اشتغال‌زایی نکرده بودند، اختلاف معنی‌داری از نظر وضعیت معیشت پایدار مشاهده شد. از متغیر گذراندن دوره‌های مهارت آموزی نیز می‌توان استنباط کرد که بین زنانی که دوره‌های مهارت آموزی را گذرانده‌اند و مهارت‌هایی را برای اشتغال‌زایی کسب کرده بودند با زنانی که در این دوره‌ها شرکت نکرده بودند نیز اختلاف معنی‌داری از نظر معیشت پایدار مشاهده شد (جدول ۶). بنابراین می‌توان گفت که در مجموع میزان رضایت از وام‌های دریافتی و ایجاد یک شغل جدید و همچنین شرکت در دوره‌های مهارت آموزی و میزان رضامندی از کفایت وام دریافتی منجر به بهبود وضعیت معیشت پایدار خانوار زنان روستایی شده است (جدول ۶).

جدول ۶. مقایسه میانگین معیشت پایدار در بین گروه‌های مختلف دریافت کننده وام‌های خودکفایی کمیته امداد

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی شده	متغیر گروه‌بندی	میانگین	مقدار T	سطح معنی‌داری
معیشت پایدار	رضایت از دوره بازپرداخت تسهیلات	بله خیر	۳/۲۷ ۲/۱۴	۶/۲۴	۰/۰۰۰
	گذراندن دوره مهارت آموزی	بله خیر	۳/۴۴ ۲/۴۸	۴/۶۸	۰/۰۰۰
	ایجاد شغل جدید	بله خیر	۳/۶۸ ۳/۵۲	۴/۵۸	۰/۰۰۰
	میزان رضایت از کفایت وام دریافتی	بله خیر	۳/۷۵ ۲/۲۴	۴/۸۹	۰/۰۰۰

برای آزمون همبستگی بین معیشت پایدار زنان روستایی و متغیرهای مرتبط به وام‌های اشتغال‌زایی، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج آزمون نشان داد که همه متغیرهای تحقیق از جمله مبلغ تسهیلات اعطایی، میزان رضایت از وام دریافتی، مناسب بودن دوره بازپرداخت وام، میزان درآمد حاصل از شغل و تعداد دوره مهارت‌آموزی با معیشت پایدار زنان روستایی رابط مثبت و معناداری دارند (جدول ۷). این نتایج نشان می‌دهد هر اندازه میزان مبلغ تسهیلات دریافت شده از محل نهاد کمیته امداد و میزان رضایت از مبلغ این تسهیلات بیشتر باشد، موجبات بهبود ابعاد معیشت پایدار زنان روستایی سرپرست خانوار را فراهم می‌آورد. دوره بازپرداخت اعتبارات دریافتی نیز با بهبود معیشت پایدار رابطه مستقیمی داشت، به طوری که هر چه این دوره مناسب‌تر بوده (طولانی‌تر باشد)، فرصت زمان کافی برای کسب منفعت حاصل از اعتبارات دریافتی و بازگرداندن آن است که به نوبه خود منجر به افزایش رفاه و بهبود معیشت در این خانوار می‌شود. میزان درآمد به دست آمده از شغل ایجاد شده و شرکت در دوره‌های مهارت آموزی مرتبط با شغل برای ایجاد کسب و کار مناسب و انتقال آن به سایر افراد شاغل نیز منجر به بهبود درآمد و در نهایت بهبود معیشت این خانوار می‌شود (جدول ۷).

جدول ۷. همبستگی بین متغیرهای مرتبط با وام‌های خودکفایی و معیشت پایدار زنان روستایی

متغیر اول	متغیر دوم	ضریب همبستگی (r)	سطح معناداری (Sig.)
مبلغ وام‌های خودکفایی (اشتغال‌زایی) میزان رضایت از وام دریافتی مناسب بودن دوره باز پرداخت میزان درآمد حاصل از شغل تعداد دوره مهارت‌آموزی	معیشت پایدار روستایی	۰/۲۲۴	۰/۰۰۲
		۰/۴۴۳	۰/۰۰۰
		۰/۳۴۴	۰/۰۰۱
		۰/۳۲۱	۰/۰۰۲
		۰/۴۷۶	۰/۰۰

(۵) نتیجه‌گیری

زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور در عرصه زندگی، به اشکال مختلف نقش موثری در رفاه اقتصادی خانواده و جامعه ایفا می‌کنند. این نقش در زنان سرپرست خانوار به طور چشم‌گیری پررنگ تر می‌شود، چرا که طبق نتایج این مطالعه میانگین افراد تحت تکفل این زنان ۳ نفر می‌باشد. از طرفی میانگین سواد این زنان نشان دهنده این موضوع است که از لحاظ سطح سواد در سطح پایینی قرار دارند که راه را برای ورود به عرصه شغل‌های دولتی بسته است. بنابراین سوق دادن این قشر از جامعه به سمت کارآفرینی و اشتغال راه را برای تسهیل اشتغال این زنان در جامعه و بهبود اقتصاد و معیشت خانوار روستایی فراهم می‌آورد. سایر نتایج حاصل از مطالعه نشان دهنده این است که زنان سرپرست خانواری که تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) هستند و از این نهاد تسهیلات دریافت نکرده‌اند، نسبت به کسانی که تسهیلات اشتغال‌زایی دریافت کرده‌اند، مدت زمان کوتاه‌تری تحت حمایت نهاد قرار داشتند. از لحاظ درآمدی نیز می‌توان استدلال کرد که درآمد در خانوارهای که تسهیلات دریافت نکرده‌اند، نسبت به خانواری که از این تسهیلات استفاده کرده‌اند، نیز پایین‌تر بوده است. پس بنابراین این چنین می‌توان استدلال کرد که هر چقدر مدت زمان تحت پوشش بودن در کمیته امداد امام خمینی (ره) افزایش پیدا کند، افراد تمایل برای دریافت وام دارند. محل مصرف تسهیلات دریافت شده توسط اکثریت افراد برای شروع کسب و کار جدید و تعدادی نیز برای فعالیت‌های متفرقه بوده است. شغل‌های ایجاد شده توسط زنان سرپرست خانوار به ترتیب فراوانی شامل دامداری، پرورش طیور، پرورش قارچ، خیاطی و قالی بافی و آرایشگری بوده است. دامداری به دلیل قالب بودن فعالیت در منطقه مورد مطالعه از فراوانی بیشتری نسبت به بقیه شغل‌های ایجاد شده برخوردار بوده است. نتایج تحلیل آزمون تی تست بر روی دو گروه از پاسخ‌دهندگان که تسهیلات اشتغال‌زایی را دریافت کرده بودند و گروهی که از این تسهیلات استفاده نکرده بودند، نشان دهنده این است که دریافت این تسهیلات منجر به افزایش درآمد و ایجاد یک منبع درآمدی پایدار برای خانواده و از طرفی بهبود معیشت خانوار می‌شود که در این قسمت نتایج مطالعه همسو با مطالعه قنبری و همکاران، ۱۳۹۶ و حیدری مکرر و همکاران، ۱۳۹۱؛ بهویان و همکاران، ۲۰۱۲ و گیل‌مور، ۲۰۰۹ می‌باشد که در مطالعه خود بر اهمیت تسهیلات دریافتی برای ایجاد کسب و کار بر معیشت پایدار خانوار تاکید داشته‌اند. نتایج این آزمون بر روی ابعاد ۵ گانه معیشت پایدار نشان‌دهنده این بود که تسهیلات دریافتی و ایجاد شغل جدید با این تسهیلات منجر به بهبود سرمایه مالی شامل درآمد، پس‌انداز و سرمایه فیزیکی از جمله مسکن می‌شود که همسو با مطالعه رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۲، صرامی فروشان و همکاران، ۱۳۹۱ و شن، ۲۰۰۹ است که در مطالعه خود بهبود اوضاع اقتصادی خانوار بهره‌مند از وام‌ها را مطرح کردند. بنابراین می‌توان گفت که دریافت وام‌های اشتغال‌زایی از طرف زنان سرپرست خانوار منجر به ایجاد شغل جدید و منبع درآمدی پایدار می‌شود که این موضوع به نوبه خود روی سایر ابعاد زندگی این افراد تاثیر مثبت گذاشته و منجر به بهبود سطح معیشت پایدار این خانوار می‌شود. از این رو پیشنهاد می‌شود که با توجه به نقشی که این نهاد زمینه اشتغال‌زایی و رفع فقر در

اقتدار آسیب‌پذیر جامعه دارد مبلغ تسهیلات اعطا شده متناسب با شغل ایجاد شده، افزایش یابد. همچنین لزوم شرکت در دوره مهارت‌آموزی قبل ایجاد شغل به عنوان پیش شرط دریافت تسهیلات قرار گیرد.

۶ منابع

- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، سجاسی‌قیداری، حمداله، رضوی، سیدحسن، (۱۳۹۲)، راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی: مطالعه موردی روستاهای شهرستان خدابنده، نشریه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۳، صص ۱-۲۹.
- امیدی، میلاد، (۱۳۹۰)، مدل توانمندسازی مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) با محوریت اشتغال. مجموعه مقالات برگزیده همایش ملی توانمندسازی با رویکرد جهاد اقتصادی در کمیته امداد امام خمینی (ره)، صص ۲۹-۵۷.
- آگهی، حسین، میرک‌زاده، علی اصغر، تقی بیگی، معصومه، (۱۳۹۱)، اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه مشاغل زنان روستایی. فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، سال ۳، شماره ۳، صص ۱۸۱-۲۰۲.
- افشانی، علیرضا، فاتحی، الهام، (۱۳۹۵)، توانمندی زنان سرپرست خانوار و عوامل اجتماعی- فرهنگی مرتبط با آن: مطالعه زنان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) شهر تبریز، فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، سال ۷، شماره ۳، صص ۱۹-۳۸.
- توفیقیان‌فر، علی حسن، عزیزی، جمشید، صیفوری، بتول، بهجتی، فخرالدین، اصل قاید گیوی، فرود، (۱۳۹۵)، بررسی رابطه بین طرح‌های خودکفایی کمیته امداد امام خمینی (ره) و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد)، فصل نامه علمی-پژوهشی زن و جامعه، سال ۷، شماره ۴، صص ۱۰-۱۹.
- جلیلیان، نسرین، پاپ‌زن، عبدالحمید، (۱۳۹۷)، موانع و محدودیت‌های موفقیت طرح‌های خودکفایی و کارآفرینی کمیته امداد امام خمینی (ره) مورد: زنان سرپرست خانوار دهستان هرسم، شهرستان اسلام آباد غرب، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۸، شماره ۱، صص ۷-۱۵.
- چراغی، حجت الله، چراغی، اسدالله، پورافکاری، ناصر، (۱۳۹۳)، بررسی تاثیر وام‌های خوداشتغالی بر اشتغال پایدار مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) شهرستان آبدانان، فصلنامه توسعه اجتماعی، سال ۹، شماره ۲، صص ۲۰۳-۲۱۶.
- حیدری‌مکرر، حمید، نادریان فر، مهدی، نادریان فر، ثریا، شهرکی، عیسی، (۱۳۹۱)، بررسی نقش کمیته امداد در توسعه کارآفرینی روستایی مطالعه موردی: منطقه پشت آب سیستان، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب و کارهای دانش بنیان، صص ۱-۱۶.
- خسروزادیان، محمود، غنیان، عبدشاهی، (۱۳۹۴)، اولویت‌بندی نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی شهرستان بهبهان براساس الگوی معیشت پایدار، تعاون و کشاورزی، سال ۵، شمار ۲۳، صص ۱۴۳-۱۶۶.
- دربان، آستانه، مطیعی لنگرودی، قاسم، فرزانه، (۱۴۰۱)، شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار کشاورزان (مورد مطالعه: شهرستان شازند)، پژوهش‌های روستائی، سال ۹، شماره ۲، صص ۳۲۴-۳۳۷.
- دهقانی پور، میلاد، (۱۳۹۳)، بررسی نقش جنگل‌های حرا در معیشت روستایی استان هرمزگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران، صص ۱-۱۹۸.

- رزمجو، منوچهر، قاسمی، سید احمد، رضانی، سید احمد، (۱۳۹۲). معرفی مدل کمیته امداد امام خمینی (ره) در توانمندسازی مددجویان از طریق کارآفرینی و توسعه اشتغال، دومین کنفرانس بین المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اشتغال، صص ۱-۲۲.
- صرامی فروشانی، منصوره، شعبانعلی فمی، حسین، فرهادیان، همایون، (۱۳۹۱). بررسی تاثیر پروژه‌های اشتغال-زایی زنان روستایی در ارتقاء معیشت پایدار خانوارهای تحت پوشش استان مرکزی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، صص ۳۸-۴۵.
- صیامی، قدیر، ستاری وند، ملیحه، (۱۴۰۰). تحلیل استراتژیک از راهبردهای توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در سکونت‌گاه‌های غیررسمی با تأکید بر کارآفرینی مطالعه موردی: محلات انصار و اروند در شهرک شهید رجایی مشهد، زن در توسعه و سیاست، سال ۱۹، شماره ۳، صص ۴۰۵-۴۲۷.
- کرمی، یدالله، مبارکی، محمدحسن، مهاجری، علیرضا، (۱۳۹۰). شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت طرح‌های خود کفایی و اشتغال‌زایی کمیته امداد امام خمینی (ره) با رویکرد کارآفرینی اجتماعی، اولین کنفرانس دانشجویی کشور، تهران، تهران، دانشگاه تهران، صص ۱-۲۴.
- قنبری، یاسر، نوری، رویا، غفورزاده، حسن، (۱۳۹۶). ارزیابی نقش کمیته امداد امام خمینی در توسعه پایدار، اقتصاد اسلامی، سال ۳، شماره ۶، صص ۱۱۷-۱۴۶.
- فعالیت، خارقانی، ندا، خارقانی، وحید، (۱۳۹۰). بررسی تاثیر وام خرد بر اشتغال ایران، ماهنامه کار و جامعه، سال ۱۴، شماره ۱، صص ۲۲-۴۴.
- عمادزاده، مصطفی، دائی کریم زاده، سعید، کریمی، شیرزاد، (۱۳۹۵). بررسی تأثیر تسهیلات کمیته امداد امام خمینی (ره) بر اشتغال در استان چهارمحال و بختیاری، کنفرانس بین‌المللی مدیریت و حسابداری، تهران، موسسه آموزش عالی نیکان.
- محمدی، علیرضا، آمار، تیمور، مولایی هشچین، نصرالله، (۱۳۹۸). بررسی نقش سیاست‌های کمیته امداد امام (ره) در توانمندسازی اجتماعی خانوارهای زیرپوشش روستایی مطالعه موردی: ناحیه مرکزی استان گیلان، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال ۳، شماره ۵، صص ۹۸-۱۰۹.
- محبوبی، محمدرضا، باقری، مهدیه، عبدالله زاده، غلامحسین، (۱۳۹۷). تحلیل نقاط ضعف، قوت، تهدید و فرصت طرح‌های اشتغال‌زایی کمیته امداد امام خمینی (ره) در استان گلستان، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، سال ۳، شماره ۵، صص ۱۰۲-۱۱۲.
- محمدخانی، مجید، بهرامیان، رضا، دلیل گو، سعید، (۱۳۹۰). بررسی موانع توانمندسازی مددجویان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) از طریق طرح‌های خودکفایی در استان اصفهان، مجموعه مقالات برگزیده همایش ملی توانمندسازی با رویکرد جهاد اقتصادی در کمیته امداد امام خمینی (ره)، سال ۲، شماره ۱۰، صص ۱۸۳-۲۰۲.
- یعقوبی، جعفر، زیارتی، مریم، شمس، علی، (۱۳۹۵). تحلیل عاملی راهکارهای بهبود توانمندی شغلی زنان سرپرست خانوار روستایی: مورد مطالعه شهرستان شیروان، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۴، شماره ۱۹، صص ۷۷-۹۲.
- Anríquez, G. and Stamoulis, K, 2007, **Rural Development and Poverty Reduction: Is Agriculture Still the Key?** The Food and Agriculture Organization of the United Nations, Romem, PP 1-33.
- Ahari, J., & Prajapat, M, 2022, **ANALYSIS ON SUSTAINABLE GROWTH AND LIVELIHOOD OF WOMEN'S IN TRIBAL REGION OF RAJASTHAN**, International Journal of Educational Research, Vol. 5, No., 5. PP.32-38.

- Bhuiyan, A.B., C. Siwar, A.G. Ismail and B. Talib, 2011, **Financial sustainability and outreach of MFIs: A comparative study of aim in Malaysia and RDS of Islami Bank Bangladesh**, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, , Vol.5, No. 4, PP. 221-320.
- Cranwell, M. R., Kolodinsky, J. M., Donnelly, C. W., Downing, D. L., & Padilla-Zakour, O. I, 2005, **A model food entrepreneur assistance and education program**, The Northeast Center for Food Entrepreneurship. *Journal of Food Science Education*, Vol.4, No. 4, PP. 56-65.
- Chilimo, W., & Ngulube, P, 2011, **Role of information and communication technologies in sustainable livelihoods in selected rural areas of Tanzania**, African Journal of Library, Archives & Information Science, Vol. 21, No. 2, PP. 145-157.
- Donohue, C., Biggs, E., 2015, **Monitoring scio-environmental change for sustainable development: Developing a Multidimensional Livelihoods Index (MLI)**, Applied Geography, No 62, PP. 391- 403.
- David, R. and M. Jonathanm, 2009, **The impact of microcredit on the poor in Bangladesh: Revisiting the Evidence**, Center for Global Development, Vol. 30, No. 2, PP. 165-189.
- Gilmore, A.; Carson, D. and Odwyer, 2003, **Innovative marketing in SMEs**, European Journal of Marketing, Vol. 49, No. 5, PP. 112- 124.
- Guo, A., Wei, Y., Zhong, F., & Wang, P, 2022, **How do climate change perception and value cognition affect farmers' sustainable livelihood capacity? An analysis based on an improved DFID sustainable livelihood framework**, Sustainable Production and Consumption, Vol. 33, PP. 636-650.
- Krantz, L, 2001, **The sustainable livelihood approach to poverty reduction: An introduction**, Sida: Division for Policy and Socio-Economic Analysis, PP. 1-38.
- Hinshelwood, E, 2003, **Making friends with the sustainable livelihoods framework**. Community Development Journal, Vol. 38, No. 24, PP. 243–254
- Mohapatra, S., Rozelle, S., and Goodhue, R, 2007, **The rise of self-employment in rural china**, Development or discrete? World Development, Vol.35, No. 1, PP. 163-181.
- Shen, F, 2009, **Tourism and Sustainable Livelihoods Approach: Application within the Chinese context**, Phd. Thesis, Lincoln University, PP. 1-276.
- Sharma, P. & Kanta Varma, Sh, 2008, "**Women Empowerment through Entrepreneurial Activities of Self Help Groups**", Indian Res, J. Ext. Edu. Vol. 8, No. 1, PP. 1-14.
- Sarkar, A, 2020, **Role of Livestock Farming in Meeting Livelihood Challenges of SC Cultivators in India**, Indian Journal of Human Development, Vol. 14, No. 1, PP. 23-41.
- Timalisina, K.P, 2007, **Rural Urban Migration and Livelihood in the Informal Sector: A Study of Street Vendors of Kathmandu Metropolitan City, Nepal (Unpublished Master of Philosophy Thesis in Development Studies)**, Department of Geography Norwegian University of Science and Technology, PP. 1-121.
- Wang, C., Jiang, C., Chen, W., Huang, W., Yang, J., Zhao, Y., & Yang, Z, 2016, **Policy-driven co-evolution of the food–water–ecosystem–livelihood nexus in two ecosystem conservation hotspots in southern China**, Global Ecology and Conservation, Vol. 30, N017, PP. 114-153.